

امید شکرانه^۱

چکیده

نقش تربیتی بی بدیل خانواده ها در تربیت فرزندان در مکتب اسلام بسیار مورد توجه قرار گرفته است چنان که شاکله اولیه تربیت اسلامی فرزندان در دامن خانواده شکل می گیرد. تحت الشعاع قرار دادن حوزه تربیتی خانواده از برنامه های بلند مدت و تاثیرگذار شبکه های ماهواره ای جهت تسلط همه جانبه بر کشورها می باشد. از میان ابزارهایی که فرهنگ ها و تمدن های دیگر را به چالش های جدی کشانده، ماهواره است که با هدف تهاجم فرهنگی به دیگر کشورها در عرصه رسانه ها، جایی برای خود باز کرده است. ماهواره از جمله پدیده هایی است که وقتی پا در صحنه اجتماعی و سیاسی کشورمان گذاشت، عده ای را به طرفداران و مخالفان افراطی خود تبدیل کرد. با توجه به رشد و گسترش رسانه های ارتباط جمعی و استفاده روزافزون از این فناوری جدید، به ویژه شبکه های ماهواره ای، شاهد ورود عناصر فرهنگی جدیدی در میان خانواده ها و حریم خصوصی آنها هستیم که باعث پیدایش سلیقه ها، نگرش ها و باورهای متفاوتی در میان آنها شده است. اهمیت داشتن خانواده سالم از آن روست که خانواده از بنیادی ترین نهادهای موجود در جامعه و ضامن سلامت و بقای آن است. بنابراین، سلامت جامعه در گرو داشتن خانواده ای سالم و بهنجار است. ورود هر عامل بیگانه به این مناسبات باعث جا به جایی و معیوب شدن عناصر فرهنگی و اجتماعی خواهد شد و موجب آسیب هایی می شود که زندگی روزمره را دچار مشکل خواهد کرد.

قطعاً کودکان و نوجوانان و جوانان که خیل عظیمی از جمعیت کشور را شامل می شوند از این تهدیدات و خطرات شبکه های ماهواره ای مستثنی نخواهند بود و می توان با جرات اذعان داشت که شبکه های ماهواره ای تهدیدی جدی برای خانواده ها محسوب می شوند که می بایست در اهم برنامه ریزی های بلند مدت مسولان بالا دستی قرار گرفته تا با تدوین برنامه های جامع در راستای کاهش اثرات مخرب در سلامت خانواده، شاهد جامعی آرمانی اسلامی ایرانی باشیم.

واژگان کلیدی: ماهواره، خانواده، فرهنگ، سبک زندگی.

۱. مقدمه

در قرن معاصر، هنوز خانواده در مشرق زمین، اصالت و هویت دینی خود را تا حدودی حفظ کرده است. در چرخه تحولات جهانی، با قرار گرفتن خانواده زیر تهاجم فرهنگ غربی که رسانه های نوین آن را انجام می دهند، البته این نهاد به حمایت و قدرت بیشتری نیاز دارد تا بتواند هویت خود را حفظ کند. امروزه خانواده در غرب در حال فروپاشی و نابودی است و مهم ترین دلیلش هم طرد دین از همه مظاهر زندگی است.

۱- دانشجوی کارشناسی دبیری علوم اجتماعی، پردیس شهید رجایی کرمانشاه، دانشگاه فرهنگیان omid.shokraneh@gmail.com

(نویسنده مسئول)

واقعیت این است که خانواده هم از نظر ساختاری متحول گشته و هم از نظر اعتقادی و نظام ارزشی زیر سیطره تجددگرایی، دنیاگرایی و دین‌زدایی، دگرگونی‌های بسیاری را تجربه کرده است. با ورود تکنولوژی و وسایل ارتباط جمعی در خانواده‌ها، ارزش‌های اجتماعی خانواده‌ها تحت تأثیر قرار گرفته و موجب شده است تا شاهد تغییراتی در رفتار و گفتمان نسل جوان باشیم. (جلالی و قمرانی، ۱۳۹۱: ۲).

از جمله این وسایل می‌توان به شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای فارسی‌زبان اشاره کرد. زمانی شنیدن و تماشا کردن، فعالیت گروهی در هر خانه بود، در حالی که هم‌اکنون شنیدن و دیدن انفرادی رسانه‌ها و استفاده هم‌زمان از چند رسانه متفاوت، به هنجارهای خانوادگی تبدیل شده است. وسایل ارتباط جمعی فاصله‌ها را ناپدید می‌سازند، همچنان که جدار بین انسان‌ها را نیز تا حدود زیادی شفاف‌تر می‌سازد. بنابراین، چگونه می‌توان تصور کرد که این وسایل بر گروه‌های اجتماعی از جمله خانواده تأثیر نگذارد.

هربرت مارکوزه که در کتاب انسان تک‌ساحتی زیر عنوان «منطق سلطه»، از عقلانیت تکنولوژی بحث می‌کند، معتقد است پیشرفت فنی تکنولوژی در جامعه به جای اینکه به آزادی و تسلط انسان بر طبیعت منجر شود، به عاملی در بهره‌کشی بیشتر انسان‌ها تبدیل شده است. از نظر او، انسان دارای یک بعد ماشینی شده و دیگر ابعاد شخصیت او از بین رفته است. اخلاق، زبان، فرهنگ، هنر و عواطف، همه از حاکمیت تکنولوژی متأثر گردیده‌اند و در نتیجه، تفکر تک‌ساحتی در جامعه ایجاد گردیده و حقوق و آزادی‌های فردی از مفهوم سنتی گذشته دوری جسته و جای خود را به فرهنگ مادی سپرده است. به اعتقاد برخی نظریه‌پردازان، همین عوامل، ارزش‌ها، ثبات و هم‌بستگی ارکان خانواده در شکل سنتی آن و مقوله ازدواج رسمی را به صورت جدی تهدید می‌کنند. این نظریه‌پردازان، آمار بسیار بالای طلاق در کشورهای پیشرفته غربی را که مراحل بیشتری از جهانی شدن را طی کرده‌اند و آمار بالای فرزندان متولد شده در خارج از چارچوب ازدواج رسمی در این جوامع را شواهدی در تأثیر ادعای خویش می‌دانند. «گسترش رسانه‌های جمعی به‌ویژه رسانه‌های دیداری و برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای به بی‌ثباتی خانواده‌ها دامن زده است.

۲. روش تحقیق

این پژوهش سعی دارد با رویکردی توصیفی-تحلیلی و با استفاده از اطلاعات کتابخانه‌ای به بررسی مفهوم خانواده و تأثیرات منفی ماهواره‌ها بر این نظام اساسی و بنیادین در جامعه را مورد بررسی قرار دهد.

۳. پیشینه تحقیق

۱،۳- تحقیقی با عنوان بررسی رابطه برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای تلویزیونی و هویت دینی جوانان انجام گرفته که نتایج تحقیق نشان می‌دهد که رابطه بین دو متغیر معنا دار است و شبکه‌های ماهواره‌ای بر هویت دینی جوانان تأثیر منفی دارد. (بختیاری و فرخی، ۱۳۹۱).

۲،۳- مقاله‌ای با عنوان بررسی نقش ماهواره بر نظم اجتماعی و هویت ملی افراد انجام گرفته است، با توجه به یافته‌های تحقیق به منظور تقویت نظم اجتماعی تحت تأثیر نقش ماهواره، باید راهبرد‌ها، تدابیر و سیاست‌های ایجابی و سلبی را به طور هم‌زمان در جامعه به کار برد تا شاهد نظم اجتماعی و امنیت بهتر در جامعه و خانواده بود. (زمانی، ۱۳۹۱)

۳،۳- در مقاله ای با عنوان بررسی تاثیر ماهواره بر پوشش دختران دبیرستانی، نتایج نشان می دهد که الگوی پوشش مورد قبول جامعه به واسطه ماهواره تغییر کرده است. (صالحی امیری، ملکی راسته کناری، ۱۳۹۰).

۴. کارکرد های خانواده

۱،۴. خانواده: پیشتر از این، گروهی از محققان علوم اجتماعی، خانواده را به «گروهی از افراد که روابط آنان با یکدیگر بر اساس هم خونی شکل می گیرد و نسبت به هم خویشاوند محسوب می شوند»؛ تعریف کرده بودند. گروهی دیگر از جامعه شناسان، برای تعمیم خانواده، به گونه ای که افزون بر روابط هم خونی، مواردی هم چون فرزند پذیری و پذیرش های اجتماعی و قراردادی را نیز در برگیرد، خانواده را این گونه تعریف کردند: «گروهی است متشکل از افرادی که از طریق پیوند زناشویی، هم خونی یا پذیرش، با یکدیگر به عنوان شوهر، زن، مادر، پدر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابلند و فرهنگ مشترکی پدید آورده و در واحد خاصی زندگی می کنند» (باقر ساروخانی، ۱۳۷۵).

در جامعه سنتی، خانواده گسترده حاکم بوده است که متشکل از چندین خانواده هسته ای است، به این شکل که چند برادر ازدواج کرده و با والدین و خانواده های خود زندگی می کردند ولی توسعه اقتصادی و شهرنشینی موجب از هم گسیختگی این نوع خانواده و تبدیل آن به خانواده شکسته شده و صورت های جدیدی از آن به وجود آید و بسیاری از کارکرد های خانواده را از بین ببرند و به طور کلی کارکردهای خانواده عبارتند از: تولید مثل، حمایت، اجتماعی کردن، تنظیم روابط جنسی، عاطفه و همگرایی و پایگاه اجتماعی. (اعزازی، ۱۳۷۶: ۱۶۹).

همانطور که گفته شد خانواده در جوامع جدید به دلیل صنعتی شدن، توسعه، شهرنشینی و تحرک جغرافیایی، برخی از کارکرد های خود را از دست داده است. از سوی دیگر با ورود رسانه به درون خانواده ارتباط خانواده ها روز به روز کمتر شده به طوری که در خانواده امروزی فقدان یکی از افراد خانه کمتر احساس می شود.

خانواده از دیدگاهی یک نشان یا نماد اجتماعی شمرده می شود و برآیند یا انعکاسی از کل جامعه است. در یک جامعه منحل، خانواده نیز خود به خود منحل شمرده می شود، برعکس در جامعه سالم، سازمان ها، از جمله سازمان خانواده نیز از سلامت برخوردار خواهد بود. هرگز نمی توان انتظار داشت جامعه ای سالم باشد و حال آنکه از خانواده هایی سالم برخوردار نباشد. (ساروخانی، ۱۳۸۱: ۱۳۴).

خانواده زیر بنای اصلی جامعه پایدار است و هنگامی که این زیر بنا آسیب ببیند، به طور قطع جامعه نیز متزلزل خواهد شد و دیگر نمی تواند جایگاهی مناسب برای رشد عاطفی و جسمی کودک باشد. این خانواده به جای آموزش عشق و محبت و دوست داشتن به کودکان، آنها را با انواع عقده ها مواجه می کند و به جای حفظ آنها در محیط گرم و دوست داشتنی خانواده آنها را به محیط هایی رهنمون می سازد که به طور قطع آینده مناسبی برای آنها به ارمغان نخواهد آورد.

مهم ترین و تاثیر گذار ترین کارکرد خانواده، کارکرد تربیتی می باشد. خانواده علاوه بر به دنیا آوردن فرزند وظیفه مهم دیگری هم بر عهده دارد و آن توجه به مسائل تربیتی فرزند است. بسیاری از روانشناسان معتقدند که سال های آغازین زندگی فرد نقش مهمی در رشد شخصیت او دارد. خانواده با فراهم کردن محیطی مساعد، ایجاد شرایط مطلوب و نظارت بر تربیت و آموزش فرزندان می تواند این کارکرد را فراهم کند.

۲.۴. خانواده، جایگاه انتقال فرهنگ و تربیت ایرانی - اسلامی

از طرفی خانواده ها اولین مرکز تربیت سنتی و دینی در جامعه ایرانی هستند و با مختل کردن زیست سنتی و مذهبی آن می توان از هم اکنون روی خروجی های این خانواده ها یعنی فرزندان آنها برنامه ریزی کرد. عنصر حیا و ایمان ابتدا در درون خانواده به روح فرد تزریق می شود و فطرت او را شکوفا می کند و اگر چنین اتفاقی در خانواده ای نیفتد باید منتظر چیزی به جز تحویل فرزندی دیندار به جامعه بود.

زمانی شنیدن و تماشا کردن، فعالیت گروهی در هر خانه بود، در حالی که هم اکنون شنیدن و دیدن انفرادی رسانه ها و استفاده هم زمان از چند رسانه متفاوت، به هنجارهای خانوادگی تبدیل شده است. وسایل ارتباط جمعی، فاصله ها را ناپدید می سازند، همچنان که جدار بین انسانها را نیز تا حدود زیادی شفاف تر می سازد.

بنابراین چگونه می توان تصور کرد که این وسایل بر گروه های اجتماعی از جمله خانواده تاثیر نگذارد.

هربرت مارکوزه که در کتاب انسان تک ساحتی زیر عنوان منطق سلطه، از عقلانیت تکنولوژی بحث می کند، معتقد است پیشرفت فنی تکنولوژی در جامعه به جای اینکه به آزادی و تسلط انسان بر طبیعت منجر شود، به عاملی در بهره کشی بیشتر انسانها تبدیل شده است. از نظر او، انسان دارای یک بعد ماشینی شده و دیگر ابعاد شخصیت او از بین رفته است. اخلاق، زبان، فرهنگ، هنر و عواطف، همه از حاکمیت تکنولوژی متاثر گردیده اند و در نتیجه، تفکر تک ساحتی در جامعه ایجاد گردیده و حقوق و آزادی های فردی از مفهوم سنتی گذشته دوری بسته و جای خود را به فرهنگ مادی سپرده است. شناخت اینکه ما در استفاده از وسایل ارتباط جمعی در چه وضعیتی هستیم، اهمیت ویژه ای دارد؛ چرا که انقلاب تکنولوژی اطلاعات که مهم ترین عامل در به وجود آوردن تغییرات محسوب می شود، باید به رسمیت شناخته شود.

رسانه های فرا ملی که از دیدگاه بسیاری از دانشمندان، کارگزاران اصلی فرآیند جهانی شدن به شمار می آیند، عامل اصلی ارائه فرهنگ جهانی و نسبت گرایی فرهنگی محسوب می شوند؛ فرهنگی که در آن، ماده گرایی، مصرف گرایی، گسترش نماد های مصرفی سرگرم کننده و عوام پسند، سکس و خشونت افراطی مطرح می شود.

به اعتقاد برخی از نظریه پردازان، همین عوامل، ارزش ها، ثبات و همبستگی ارکان خانواده در شکل سنتی آن و مقوله ازدواج رسمی را به صورت جدی تهدید می کنند. این نظریه پردازان، آمار بسیار بالای طلاق در کشورهای پیشرفته غربی را که مراحل بیشتری از جهانی شدن را طی کرده اند و آمار بالای فرزندان متولد شده در خارج از چارچوب ازدواج رسمی در این جوامع را شواهدی در تاثیر ادعای خویش می دانند. گسترش رسانه های جمعی به ویژه رسانه های دیداری و برنامه های شبکه های ماهواره ای به بی ثباتی خانواده ها دامن زده است. نخستین مشکلی که این رسانه ها در خانواده ها ایجاد می کنند، تقویت فرد گرایی و گوشه گیری در خانواده است (نوری، ۱۳۸۹: ۸۷).

ورود ماهواره ها به خانه در سطح جهانی، موجبات ورود ارزشها، رفتار و اندیشه های فرا فرهنگی می شود. آن چنان که یک جوان در خانه برنامه هایی را شاهد است که در آن ارزشهای دیگر، رفتار و حتی پوشش دیگری وجود دارد، و حال آنکه در بیرون از چار دیواری خانه، ارزشها و الزامات دیگری به چشم می خورد.

تناقض محیطی می تواند خود پیامد های بسیار به همراه آورد:

- عدم درک تناقض و بروز رفتار غیر فرهنگی در فضای فرهنگی واقعی.

- هم‌نوايي با هر دو فرهنگ و از دست دادن فرهنگ پایه، در این صورت، خود بدون داشتن هویت ملی، دینی و آیینی خاص، هر جا بر حسب موقعیت از ارزشها و رفتار خاص حمایت می کند و به همان سیاق نیز عمل می نمایند (ساروخانی، ۱۳۸۱: ۱۳۵).

در پرتو این احوال، دگرگونی های بزرگ فرهنگی قابل پیش بینی است. فرهنگ های چند هزار ساله یکباره در معرض دگرگونی های بنیادین قرار می گیرند.

۵. نقش ماهواره در خانواده

ماهواره ها که در ابتدا تنها کارکردی علمی و تحقیقاتی داشتند، در طی جنگ سرد و پس از آن بستری مناسب برای انتقال اطلاعات فراهم کردند؛ به ویژه برای آمریکا که رفته رفته از این ابزار برای تسریع در روند جهانی شدن، ایجاد نظم به اصطلاح نوین جهانی و در واقع، آمریکایی سازی جهان که مد نظر سیاستمداران این کشور بود، استفاده کرد، به گونه ای که در دهه هشتاد شاهد گسترش کارکرد ماهواره ها از گزارش های علمی نه تنها در کشور آمریکا بلکه در کشورهای اروپایی بودیم.

تحولات شبکه های ماهواره ای و ارسال و پخش آنها به اقصی نقاط جهان، همچنین تمهیدات لازم را برای راه اندازی آسان شبکه هایی با موضوعات مختلف و متنوع و به زبان های متفاوت فراهم کرد. آنچنان که طی دهه گذشته ما شاهد رشد شبکه های ماهواره ای فارسی زبان با موضوعات متنوع و مختلفی هستیم که موجبات نگرانی برنامه ریزان و سیاستگذاران این عرصه را در داخل کشور ایران، فراهم کرده است (مهربانی فر و خلیل زاده، ۱۳۹۱: ۲۲).

از سوی دیگر، در سطح جهان ابتدا چنین به نظر می رسید که پیشرفت رسانه های ماهواره ای مطلقاً بی قید و شرط، پدیده ای مطلوب است و برای تحقق دهکده جهانی ضرورت تام دارد، حال آنکه در تجربه کوتاه و چندین ساله، معلوم شد که برخی عوارض این پدیده از حیث فرهنگی آسیب زا است (آلویین تافلر، ۱۳۷۰: ۶۵۳).

۶. فرهنگ در عصر ماهواره

بعضی صاحب نظران رسانه، دوره جدیدی از تاریخ رسانه ها را با عنوان عصر ماهواره مطرح کرده اند. از آنجا که فرهنگ ها نیز مانند سایر پدیده های اجتماعی از حیات برخوردار هستند، در گذر زمان و بر اثر ارتباط با یکدیگر و یا به دلیل سهولت جذب یا حذف عناصر یکدیگر دچار رشد، توسعه، افول و حتی تغییر شکل می شوند.

در دوره جدید که به طور مشخص با رشد فناوری ارتباطی مصادف است و عده ای از انقلاب فناورانه رسانه ای یاد می کنند - پدیده ماهواره به نحوی جدی و همه جانبه مطرح شده است و سیاست، اقتصاد و فرهنگ و ایدئولوژی، علایق و ... در اقصی نقاط جهان تحت تاثیر قرار داده است.

ویژگی های عمده اطلاعات ارائه شده به وسیله تکنولوژی ماهواره ای عبارتند از:

۱- غیر ارادی بودن آن از طرف مخاطب و گیرنده.

۲- فراگیری آن.

۳- جالب و جذاب بودن محتوای آن.

۴- دعوت به یکسانی فرهنگی و رفتاری.

طراحان و اشاعه دهندگان فناوری ماهواره ای، مقابل این سوال که آیا با گسترش و فراگیری ماهواره در سطح جهان، گوناگونی فرهنگی از بین خواهد رفت و فرهنگ های ملی و بومی آسیب پذیر خواهند شد، اظهار می دارند اگر فرهنگ بومی، توان حضور و مبادله فرهنگی و فرهنگ ارائه شده به وسیله ماهواره را ندارد، بهتر است بمیرد. روشن است که با این ارزیابی ما در مقابله فرهنگ ها با آثار ماهواره، دو فرض متصور است:

۱- اصل در تقابل فرهنگ هاست.

۲- در نهایت پیروزی با فرهنگ مهاجم است. چرا که از نظر سازندگان و صاحبان فناوری ماهواره ای، جهان باید به سوی یکسانی برود.

بنابراین، عصر ماهواره عصر برخورد بی سابقه فرهنگ هاست؛ انزوای فرهنگی تقریباً بی معناست. همه فرهنگ های بسته، از طریق این رسانه قدرتمند باز می شوند؛ لذا، خود بندگی سیاست های حمایت گرای محض یارای مقاومت در برابر این وسیله سحر آمیز را ندارند. ماهواره ها با آرمانی سازی جوامع مرکزی، گرایش به مهاجرت را در بین جوانان ایجاد می نمایند، سرزمینهای موعودی را نوید می دهند که در عمل چنین نیست. لذا حراست از مرز های فرهنگی اجتناب ناپذیر است (ساروخانی ۱۳۹۱: ۱۳۰).

۷. شیوه های تاثیر شبکه های ماهواره ای در تغییر هویت خانواده

قبل از ورود به مصادیق آسیب های تماشای شبکه های ماهواره ای در حریم خانواده به بعضی از ساز و کارهای تاثیر گذاری آنها اشاره می شود:

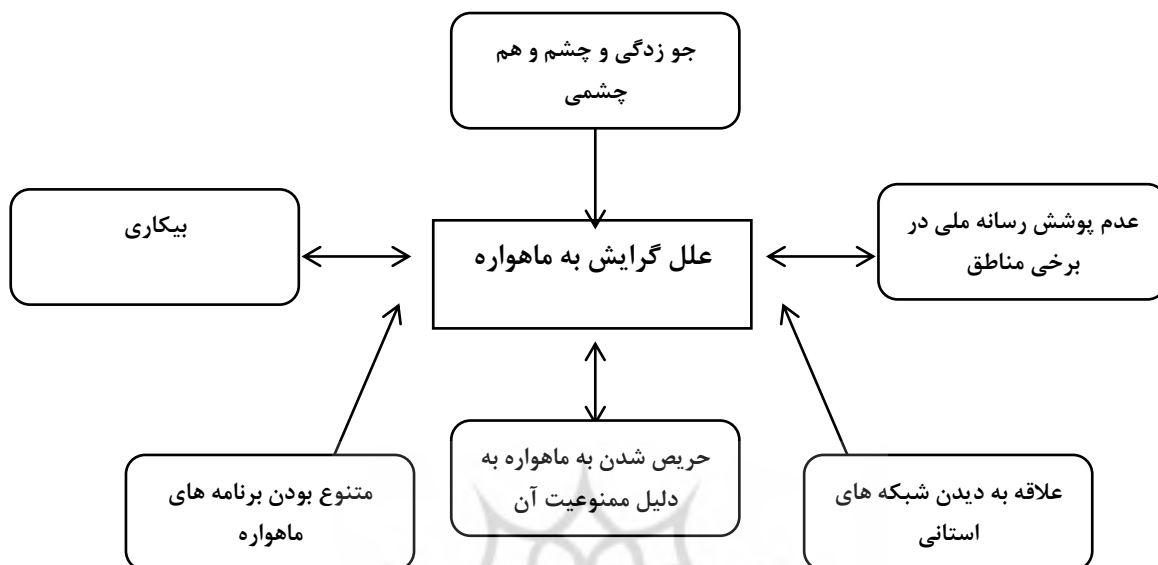
۱.۷. هم ذات پنداری

یکی از اصول عمده در ساخت سریال، همانند سازی بیننده با کاراکتر های مورد علاقه اش در آنهاست. منظور از همانند سازی پذیرش و درونی سازی رفتار و اعمال کاراکتر و سپس، رفتار کردن مثل آن کاراکتر در دنیای واقعی است. در این هم ذات پنداری فرض می شود که بیننده موجودی است که صرفاً به رفتارهای هنر پیشه یا قهرمانان پاسخ های انفعالی می دهد. این موضوع البته با توجه به دیدگاه تازه تر که آدمی را موجودی فعال در کسب و پردازش اطلاعات و داده ها می داند، به خصوص در موارد مرتبط با مسائل اخلاقی محل تردید است.

۲.۷. الگو گیری

الگو گیری از نظریه یادگیری اجتماعی یا یادگیری مشاهده ای سرچشمه می گیرد. طبق روش الگو گیری، در رسانه ها رفتار یا عملی را مشاهده می کنیم و سپس، با توجه به پیامد هایش همان رفتار یا حتی رفتاری شدید تر را در همان زمینه انجام می دهیم. برای این کار شرایط و لوازمی باید فراهم شود، یعنی الگو گیری طی مراحل انجام می گیرد. ابتدا باید به رفتار کسی که می خواهیم از او الگو بگیریم توجه کنیم. در مرحله دوم، باید آن رفتار را در ذهن رمز گذاری و در حافظه ذخیره کنیم و سپس، در مراحل بعد انجام بدهیم (امانلو، ۱۳۹۱: ۱۶۲).

۸. علل گرایش به ماهواره

۹. چالش های پیش روی خانواده؛ محور شبکه های ماهواره ای

۱.۹. سست کردن اصالت و حریم خانواده

خانواده های مورد نظر این شبکه ها نباید در بند قواعد سنتی خانواده باشند؛ به ویژه سنت هایی که ریشه دینی دارد. این که در خانواده ای پوشش مادر و خواهر در مقابل فرزندان پسر خود حساب شده باشد، مطلوب است. واقعا نباید به این بهانه که مادر و خواهر از محارم هستند، در مقابل پسر خانواده هر طور که می خواهند بگردند. اگر غرب بتواند در محیط خانه تعریف خود ساخته ای از عفاف ارائه دهد، می تواند سد عفاف را در محیط جامعه هم به راحتی بشکند. به این معنا که اگر بتواند به مادر و دختر خانواده بقبولاند که پسر باید یک پوشش متفاوتی از پسر همسایه داشته باشد، اگر بتواند این محدودیت را بر دارد، یک رابطه نزدیکی را بین محارم می تواند در خانواده تولید کند که نتیجه آن در بیرون خانواده مشخص می شود. یعنی غرب توانسته با رسانه مادر و خواهر را در خانواده زمینه تحریک پذیری پسر خانواده قرار دهد.

ارتباط دختر و پسر در محیط فامیل باید یک ارتباط حساب شده ای باشد. ما نامحرم و نا محرم تر نداریم اما در این سریال ها به اسم میهمانی های شب نشینی بین فامیل نا محرم ارتباط هایی در حال برقرار شدن است که نمایش مکرر آن باعث شکسته شدن قبح آن می شود.

در خانواده های سنتی پدر و مادر از جایگاه ویژه ای برخوردار هستند. جایگاه ویژه پدر و مادر به صورت طبیعی مانع بسیاری از انحرافات است. وقتی فرزند در تصمیم های خود به نظر پدر و مادر هم توجه می کند و در کارهایی که می خواهد انجام دهد از والدین اجازه می گیرد و در یک کلام خود سر نیست، راه را برای تن دادن به کارهایی که نهاد خانواده را تحت الشعاع خود قرار می دهد تنگ می شود؛

اما در شبکه های ماهواره ای یکی از اصلی ترین کارها خارج کردن پدر و مادر از محوریت خانواده و معرفی آنها در اندازه زمینه ساز تولد است. ماهواره بدون اینکه حساسیت خاصی ایجاد کنند باورهای ما را قله به قله فتح می کنند. خانواده بی قید در مقابل خانواده دینی و سنتی علم می کنند، اگر خانواده از حالت مقید بودن و دینی خود بیرون آمد آن جامعه محکوم به فناست کما اینکه در غرب این اتفاق در حال افتادن است (امانلو، ۱۳۹۳: ۱۶۹).

۲.۹. تاثیر ماهواره در تغییرات فرهنگی خانواده های ایرانی

جامعه سالم بدون داشتن خانواده های سالم نمی تواند تحقق یابد و هیچ یک از آسیب های اجتماعی بی تاثیر از خانواده پدید نیامده اند. می توان به اهمیت پژوهش در مورد تاثیر تعاملات فرهنگی ماهواره بر خانواده ها پی برد و به آن اهتمام ورزید. نهاد خانواده در ایران در دو دهه اخیر دست خوش دگرگونی های زیادی شده است. خانواده در عصر جهانی شدن به حیات خود ادامه می دهد و الگو های خانواده و روابط حاکم بر آن و ساختار قدرت در درون خانواده دگرگونی شده است و انسان ها شکل جدید و در عین حال، ساختار متنوع تری از روابط خانوادگی را تجربه خواهند کرد.

خانواده از جمله نهاد هایی است که در سنت ها، باورها و اخلاق ریشه دارد. خانواده، حلقه اتصال و انسجام فرهنگ و نظم اجتماعی و در واقع، نهادی است که مسئولیت سامان بخشیدن به سلامت اخلاقی جامعه را بر عهده دارد. تغییر در فرهنگ اصیل مخاطبان و تاثیر در ارزش ها، باورها و رفتار های مذهبی آنان، بی اعتماد کردن مردم نسبت به حکومت های داخلی از دیگر تاثیرات این شبکه هاست.

از این منظر خانواده ها بزرگترین قربانیان ماهواره ها هستند. ماهواره ها با از بین بردن قبح روابط غیر اخلاقی در کانون گرم خانواده، سستی پایه ها و از هم پاشیدگی آن را فراهم می کنند.

متأسفانه تماشای ماهواره نه تنها حریم اعضای خانواده را از بین برده است، بلکه سبب الگو گیری های نادرست نوجوانان نیز خواهد شد. بسیاری از نوجوانان به دلیل تماشای بدون کنترل برنامه های ماهواره ای گرفتار خرافه پرستی، کم رنگ شدن اعتقادات و از همه مهم تر، بی بند و باری در روابط بین نوجوانان و جوانان می شود، اما خانواده ها این موضوع را جدی نمی گیرند (امانلو، ۱۳۹۳: ۱۷۱).

ارزش های فرهنگی یک جامعه، بخش اصلی آن جامعه به شمار می رود که ثبات یا تغییر آن ها موجب ثبات یا تغییر فرهنگ ها و جوامع می شود و به تبع آن ثبات یا دگرگونی خانواده ها نیز تحت تاثیر قرار می گیرد. در سال های اخیر، ارزش های فرهنگی به عنوان یکی از عوامل موثر بر ثبات و تداوم زندگی زناشویی در مطالعات خانواده و ازدواج، در بسیاری از جوامع با اهمیت تشخیص داده شده است، به گونه ای که از آن به عنوان یک پیش بینی کننده ثبات و پایداری ازدواج ها یاد شده است.

۳.۹. ترویج و عادی جلوه دادن خیانت زن و شوهر به یکدیگر

غرب به این نتیجه رسیده است که تا وقتی زن به شوهر در خانواده سنتی وفادار است و بر عکس و روابط در محدوده خانواده منحصر می شود؛ نمی تواند خانواده سنتی را از هم بپاشاند. به همین دلیل یکی از اصلی ترین شگرد ها و دسیسه های آنها برای به هم ریختن خانواده سنتی ترویج خیانت زن و شوهر به یکدیگر و عادی جلوه دادن اینها می باشد. به شدت در سریال هایشان تبلیغ این موضوع را می کنند تا آنجا که می بینید موضوع یک سریال همین است (امانلو، ۱۳۹۳: ۱۷۵).

اگر یک زنی در محدوده ارتباطات خود، آن قید وفاداری را کنار زد دیگر نمی تواند یک همسر خوبی باشد و نه می تواند مادر خوبی باشد. در این صورت خانواده به وجود نمی آید. ستون خیمه خانواده سنتی مادر است. تجربه شده که در بسیاری از موارد پدر خانواده وقتی بی قید بوده است، آن خیمه خانواده بر پا مانده است، مادر با آن ایثار و فداکاری و عفاف و از خود گذشتگی خیمه خانواده را نگه داشته است. ولی چند خانواده سراغ دارید که مادر فاسد شده اما خیمه بر پا مانده است؟ آنها این ستون خیمه را نشانه گرفته و به شدت هم با گرایشات فیمینستی برایش برنامه ریزی کرده اند.

۴.۹. ماهواره یکی از عوامل کاهش جمعیت

ماهواره با تبلیغ لذت های فردی، ترویج سبک زندگی فرد گرایانه این باور را در بعضی از مردم ایجاد کرده که داشتن بچه به معنی محدود شدن است. همچنین با توجه به حساسیت زن ها به بحث اندام و زیبایی که در ماهواره ها تبلیغ می شود از عوامل موثر در کاهش جمعیت می باشد.

تمایل به نداشتن فرزند، با تعالیم دینی ما که فرزند را برکت و رحمتی برای خانواده ها می دانیم در تعارض است اما حجم گسترده تبلیغات ماهواره ای، گروهی از مردم را به سوی خود کشانده و سبب کاهش جمعیت شده است. علاوه بر این کمبود جمعیت در خانواده باعث مشغول بودن مادران به تماشای فیلم جهت پر کردن اوقات بیکاری و تنهایی می شود. در زمان های گذشته به دلیل زیاد بودن بچه ها مادران به تربیت و رسیدگی به سمت بچه ها هدایت می شدند و از مشغول شدن به رسانه ها و آسیب های آن در امان بوده اند.

۵.۹. رواج طلاق عاطفی و از بین رفتن قبح طلاق

در خانواده هایی که تماشای برنامه های ماهواره جز ثابت زندگی شان است و در روابط زن و شوهر، به مرور رو به ضعف و سردی می گراید چرا که زن و مرد به دلیل وابسته شدن به برنامه های ماهواره، زمانی را صرف با هم بودن می کردند را به این شبکه ها اختصاص می دهند. اگر مراقبت از نیاز های عاطفی و ظرفیت های عاطفی به خوبی صورت نگیرد و زن و مرد از یکدیگر راضی نشوند، به تدریج ارزش و اعتبارشان محبوبیت شان را برای شریک زندگی خود از دست می دهند. به همین دلیل

از دیدن یکدیگر خوشحال نمی شوند و با شوق در انتظار با هم بودن نیستند. همین حالت بی میلی یا بی خیالی با یکدیگر را گام اول طلاق عاطفی محسوب می کنیم. گام بعدی این است که انتظار مثبت عمل کردن، خوب بودن و گوارا بودن را دیگر از شریک زندگی خود ندارید. در گام سوم تصور آنها از شریک زندگی شان خراب می شود و در گام آخر دیگر او را دوست ندارند و تنها به دلیل اضطرار و نا چاری با او زندگی می کنند

در حقیقت طلاق عاطفی به شرایطی اطلاق می شود که یک زن و مرد در عین حالی که با هم زندگی می کنند ولی کارکرد های عاطفی خوب، موثر و کارآمد برای یکدیگر ندارند و از بودن با هم راضی و خشنود و احساس کامیابی نمی کنند. به عبارت دیگر تعلق عاطفی خودشان را به شریک زندگی خود از دست می دهند. همین عامل موجب می شود که به تدریج در ذهن خود سوالاتی پیرامون اینکه اگر ادامه پیدا کند من طلاق می گیرم- خدایا من را از این زندگی نجات بده- چه شانس داشتیم که این زندگی قسمت من شد و... نشانه هایی از نقشه های ذهنی زن و مرد برای طلاق محضری می باشد (امانلو، ۱۳۹۳: ۲۰۶).

۶.۹. آسیب های عاطفی و جسمانی ماهواره بر خانواده

یک کارکرد نهاد خانواده مهرورزی و تغذیه عاطفی زن، مرد و فرزندان در نهاد پاک و مقدس خانواده می باشد. این مهم آن چنان از ارزشی برخوردار است که نشستن مرد مومن در کنار همسر خود از اعتکاف در مسجد النبی در نزد رسول اکرم (ص) عزیز است و یا کلمه دوستت دارم را احادیث معصومین دین ما به عنوان عزیز ترین کلمات معنوی خانواده محسوب می کنند. علیرغم تاکید بسیار زیاد و کامل دین مبین اسلام بر مهرورزی زنان و مردان هنوز مردانی و زنانی هستند علیرغم تکلیف دینی خود و به دلیل فقدان مهارتهای عاطفی در بیان احساسات و عواطف خود نسبت به همسر و شریک زندگی خود ضعیف هستند. بیان عواطف موجب پایداری روابط زن و مرد و ایجاد تصویر ذهنی مثبت و رضایت خاطر زوجین می شود. همین کارکرد نه تنها باعث رضایتمندی جنسی و در کل احساس خرسندی از زندگی خانوادگی را در آنان ایجاد می کند. در حالی که اگر عاطفه در خانواده بصورت سالم و مستقر و دارای یک چارچوب مناسب نباشد، موجب رجوع به ارتباطات نامناسب و غیر سالم و آسیب هایی چون روابط عاطفی نامشروع، عشق های غیر حلال، عشق های مثلثی، فقدان صداقت عاطفی، فقدان نجابت عاطفی، و فقدان سلامت عاطفی می گردد. بنابراین تغذیه عاطفی و رسیدگی به نیازهای عاطفی زن و مرد یک ضرورت تحکیم نهاد خانواده بوده و علاوه بر آن امنیت اجتماعی هر جامعه ای در گرو ایجاد سلامت عاطفی و روابط عاطفی درون خانوادگی آن جامعه است. به عبارت دیگر یکی از کارکردهای مهم خانواده، کارکرد های عاطفی و روانی است که با محبت مستقیم و یا غیر مستقیم و غالباً در شکل ارتباط کلامی و دیداری میان اعضای خانواده صورت می گیرد. ارتباط کلامی، علی الخصوص میان همسران، مهم ترین ابزاری است که پیوند عاطفی میان اعضای خانواده را مستحکم می سازد. اما رسانه ها، در راستای استراتژی کمیت گرایی تلاش دارند تا اوقات فراغت افراد خانواده را به خود اختصاص دهند. تنوع برنامه ها و شبکه های رسانه ای باعث شده است که بسیاری از افراد نتوانند تمام برنامه های دلخواه خود را از رسانه پیگیری کنند. ویژگی های زندگی مدرن شهری اهمیت مضاعف این موضوع را می نمایاند زیرا در زندگی مدرن تعریف از خانه و خانواده در معرض تغییر است. امروزه خانه به محلی برای استراحت و فاصله گرفتن از فضای کار و اشتغال تبدیل شده است و نه محلی برای فعالیت های خانوادگی نظیر دور هم بودن و ارتباط کلامی و عاطفی بین اعضای خانواده و ...

در عین حال بسیاری از افراد ساعات حضور خود در خانه را با زمان پخش برنامه های دلخواه خود تنظیم می کنند. در چنین فضایی فرصت گفتگو میان اعضای خانواده به حداقل ممکن تنزل پیدا می کند و در اغلب موارد موضوع گفتگو میان اعضای خانواده به بحث و نقد و نظر درباره برنامه های رسانه اختصاص دارد و دیگر زمانی برای گفتگو و اطلاع از کارهای یکدیگر و آراز محبت و همفکری بین اعضای خانواده وجود ندارد. صرف نظر از اینکه رسانه ها باعث می شوند تا خانواده وظایف خود را به درستی انجام ندهد و به مرور نقش عواطف را در خانواده کمرنگ می نماید، در برخی از موارد نیز داعیه دار انجام کارکرد های خانواده هستند.

۷.۹. تغییر نقش در میان خانواده ها

در خانواده با معیار های اسلامی، مرد احساس مسئولیت عمیقی در قبال اعضای خانواده خود دارد و خود را موظف به حفظ حریم خانواده می داند و این تلقی باعث تعهد مرد به بانوی خانه خود و فرزندان برای تامین نیازهای آنها می شود. در برنامه های ماهواره ای مرد خانواده به عنوان یک فرد مطرح می شود که امیال فردی اش معیار رفتار های او هستند. چنین فردی خود را متعهد به دیگر اعضای خانواده نمی داند و خود او مقدم بر تمام مناسبات خانوادگی است و برای تامین امیال و نیاز های خود می تواند روابط مقدس خانوادگی را زیر پا بگذارد. چنین مردی مطلوب زن ایرانی و غیرت زنانه او نیست و لذا مرد خانواده را تکیه گاه محکم خود و فرزندان می خواهد. از سوی دیگر برنامه های ماهواره ای زن را نیز به همین ترتیب یک فرد تعریف می کند که امیال او مقدم بر هر فرد دیگر از جمله اعضای خانواده است. چنین زنی نیز مطلوب مرد در خانواده ایرانی با آموزه های اسلامی نیست که زن را مدیر منزل و مسئول تربیت فرزندان و تنظیم ارتباطات اجتماعی تلقی می کند. بر همین قیاس فرزندان در خانواده اسلامی دارای نقش ها و موقعیت های تعریف شده هستند که حقوق و تکالیفی را در رابطه با پدر و مادر و خانواده بعنوان یک نهاد بر عهده دارند. برنامه و سریال های ماهواره ای این نقش ها را دگرگون معرفی می کنند.

برای مثال یک دختر یا پسر جوان در خانواده غربی را آزاد از تعهدات به پدر و مادر و نهاد خانواده نشان می دهند. چنین تصویری باعث تعارض نقش در فرد می شود و در حالی که فرهنگ و واقعیات زندگی او تکالیف دیگری برای او تعریف کرده اند و البته متناسب با این تکلیف، حقوقی نیز برای او در نظر گرفته اند که فرزند یک خانواده غربی از آنها محروم است. بر این اساس برنامه های ماهواره ای با تعقیب یک خط سیر فکری که مهم ترین مفهوم آن فرد گرایی است، سعی در باز اندیشی مناسبات خانوادگی دارد (امانلو، ۱۳۹۱: ۱۹۸).

۸.۹. تضعیف روحیه دینداری در خانواده ها

چگونگی ارتباط میان استفاده از برنامه های شبکه های تلویزیونی ماهواره ای و میزان دینداری پاسخگویان، با توجه به داده های تحقیق می توان دید که به نسبت افزایش استفاده از برنامه های شبکه های تلویزیونی ماهواره ای میزان دینداری کاهش می یابد. بدین معنی که دانشجویان دختر و پسری که از ماهواره استفاده کم یا زیاد می کنند دارای دینداری ضعیف تری نسبت به دانشجویان دختر و پسری هستند که از ماهواره استفاده نمی کنند. این در حالی است که در داخل ایران تعداد کثیری از خانواده ها به رسانه های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، به ویژه شبکه های ماهواره ای دیجیتال خارجی فارسی زبان دسترسی دارند و از برنامه ها استفاده می کنند. مسئله مهم در اینجا این است که از این عده بیشترین افرادی که از این برنامه های شبکه های ماهواره ای استفاده می کنند نو جوانان و جوانان هستند. بیشتر آنان در سنین رشد و مراحل شکل گیری هویت فردی و اجتماعی اند که در معرض برنامه های ماهواره ای قرار می گیرند. آنان کم کم دغدغه ها، ذهنیت ها، هویت ها، شخصیت ها و مسائل مشابه مطرح در برنامه های این شبکه های ماهواره ای، را که عمدتاً مبتنی بر مسائل افراد و جوانان کشورهای توسعه یافته است، پیدا خواهد کرد.

۱۰. ارائه راهکارهای مناسب جهت مقابله با تاثیرات سوء ماهواره

حال که از آسیب های فردی و اجتماعی و اعتقادی و سیاسی و خانوادگی تماشای شبکه های ماهواره ای سخن گفتیم و در پی آن از علل گرایش به تماشای این برنامه ها یاد کردیم، لازم است به بررسی راهکار های کلی مقابله با تاثیرات این ابزار رسانه ای فرهنگ غرب بپردازیم.

- ۱- حرکت آگاهانه و صحیح مدیران فرهنگی جامعه برای کاهش اثرات منفی برنامه های ماهواره
- ۲- برنامه های ایجابی صدا و سیما
- ۳- شناخت اهداف دشمن در تهاجم فرهنگی
- ۴- تقویت بینش دینی و سیاسی و احیای عزت نفس و تحکیم پیوند های عاطفی میان اعضای خانواده
- ۵- دقت در برنامه های آموزش و پرورش کودکان، نوجوانان و جوانان
- ۶- پیشگیری از نفوذ عوامل فرهنگی دشمن
- ۷- افزایش سواد رسانه ای مردم و تقویت باور های دینی در میان افراد جامعه به ویژه زنان و دختران
- ۸- افزایش کمی و بهبود کیفی برنامه ها (امانلو، ۱۳۹۳: ۳۱۰-۳۱۵).

۱۱. نتیجه گیری

باید گفت برای رویارویی موثر با جنگ رسانه ای غرب و حفظ آرمان ها و ارزش های انقلاب اسلامی و انتقال آنها در فرایند جهانی شدن فرهنگ ها، راهکار های زیر مناسب ترین روش هاست؛ خود کفایی در حوزه سخت افزار، افزایش تولیدات پرمحتوا و جذاب در حوزه نرم افزار، توجه به نیاز واقعی و خواست مخاطبان، پذیرش و رسیدگی به انتقاد های سازنده در حوزه های مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی. (امانلو، ۱۳۹۳: ۳۱۸)

البته عملیاتی کردن راهبرد های کلان مستلزم هم فکری و همکاری کارشناسان مختلف حوزه های علوم سیاسی، ارتباطات، علوم اجتماعی، امور فرهنگی، تبلیغات، الهیات و مانند آن است. فرهیختگانی که با رویکرد نظام مند و نگاهی جامع به مسائل بنگرند و از راهکار های سطحی و مقطعی پرهیز کنند.

اغلب افراد گمان می کنند که از آسیب های اجتماعی در امان اند و این مسایل تنها گریبان گیر دیگران است. بسیاری از والدین از مشاهده مد های مو و لباس در فرزندان و یا مشاهده کج روی هایی نظیر اعتیاد به مواد مخدر، انحرافات جنسی و رفتار های ضد اخلاقی از سوی جوانان خود عبرت نمی گیرند و در اکثر موارد موضوعات مذکور را ناچیز جلوه می دهند. باید توجه داشت که راه حل نهایی برای حل مسئله، پاک کردن صورت مسئله نیست. بلکه آگاهانه باید ابتدا مسایل را شناسایی نموده و برای حل آن اقدام نمود.

۱۲. منابع

- امانلو، حسین (۱۳۹۳)، **بشقاب های سمی**، چاپ سوم، تهران، انتشارات فر آهنگ اندیشه.
- اعزازی، شهلا (۱۳۷۶)، **جامعه شناسی خانواده: با تاکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر**، انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.
- بختیاری، حسن و فرخی، حسن (۱۳۹۱)، **بررسی رابطه برنامه های شبکه های ماهواره ای تلویزیونی بر هویتدینی جوانان**، نشریه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال بیستم، دوره جدید شماره ۱۵.
- جلالی، قمرانی، مرضیه، امیر (۱۳۹۱)، **نقش شبکه های ماهواره ای در ایجاد چالش های فرهنگی و فروپاشی خانواده در ایران**، فصلنامه رسانه و خانواده، شماره ۳.
- تافلر، آلوی (۱۳۷۰)، **جا به جایی قدرت**، ترجمه شهیندخت خوارزمی، تهران، خوارزمی.
- زمانی، طوی (۱۳۹۱)، **بررسی نقش ماهواره بر نظم اجتماعی و هویت ملی افراد**، پژوهش نامه نظم و امنیت انتظامی شماره ۱۹..

- ساروخانی، باقر (۱۳۸۱)، جامعه شناسی نوین ارتباطات، تهران، انتشارات اطلاعات.
- ساروخانی، باقر (۱۳۹۲)، مقدمه ای بر جامعه شناسی خانواده، تهران، سروش.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۵)، دائرةالمعارف علوم اجتماعی، تهران، انتشارات کیهان.
- صالحی امیری، رضا؛ ملکی راسته کناری، هیلدا (۱۳۹۰)، بررسی تأثیر ماهواره بر پوشش دختران دبیرستانی، پژوهشنامه تابستان ۱۳۹۰ - شماره ۷۴.
- مهربانی فر، حسین و خلیل زاده، سید محمد مهدی (۱۳۹۱)، شبکه های ماهواره ای، نگاهی به ابعاد فرهنگی و حقوقی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر مطالعات و برنامه ریزی رسانه ها.
- نوری، اعظم (۱۳۸۹)، عوامل تضعیف استحکام خانواده، فصلنامه طهورا، شماره ۶.

